

Ю.В. ГРЕЧИШКІНА

Інститут ботаніки ім. М. Г. Холодного НАН України
вул. Терещенківська, 2, м. Київ, 01601, Україна
jgrechyshkina@gmail.com

КЛАСИЧНІ МІСЦЕЗНАХОДЖЕННЯ ТАКСОНІВ ФЛОРИ УКРАЇНИ, ОПИСАНИХ З ТЕРИТОРІЇ м. КИЄВА, ТА ЇХ ОХОРОНА

Ключові слова: locus classicus, таксон, вид, тип, флора, біорізноманіття, охорона, екомережа, заповідне урочище, Київ, Україна

Інвентаризація біорізноманіття є одним із головних завдань його збереження [73]. Види судинних рослин, описані з території України, — унікальне надбання ботанічної науки, а їх класичні місцезнаходження мають бути максимально збережені. Слід зазначити, що питання охорони класичних місцезнаходжень (*loci classici*, в однині: *locus classicus*) видів практично не висвітлені в сучасній науковій літературі. Відповідно постає необхідність розробки стратегії їх охорони в Україні.

Метою цієї статті є інвентаризація (на основі літературних, гербарних матеріалів і польових досліджень 2007—2009 рр.), критичний аналіз таксонів, описаних з території м. Києва та його найближчих околиць, й обґрунтування доцільності охорони їх *loci classici* відповідно до сучасних підходів охорони рослинного світу.

З території Києва та його найближчих околиць нові таксони описували відомі вітчизняні ботаніки, які жили та працювали в місті, зокрема П.С. Рогович, А.Л. Андржейовський, І.Ф. Шмальгаузен, Ю.Д. Клеопов, Є.М. Кондратюк, О.Д. Вісюліна, М.В. Клоков.

Проаналізувавши літературні джерела та опрацювавши гербарні матеріали (*KW*), ми встановили, що з території досліджень описано щонайменше 26 таксонів. Найбільша кількість із них належать до родин *Chenopodiaceae* Vent. (7) і *Asteraceae* Dumort. (5). Згідно з сучасними таксономічними поглядами переважну більшість видів зараз віднесено до синонімів, частину — до внутрішньовидових таксонів. Для островів і прилеглої частини заплави Дніпра в межах Києва, що не входять до території наших польових досліджень, наводилися дані про *loci classici* 12-ти таксонів у праці Г.О. Цуканової [59].

Нижче подаємо список таксонів, описаних із Києва та його найближчих околиць. Родини, роди в межах родин і види в межах родів розміщено в алфавітному порядку. Для таксонів вказуємо номенклатурний тип (за протологом), для багатьох із них — типовий зразок (голотип/ або лектотип) і місце його зберігання (в окремих випадках — за наявними літературними джерелами). Типовий зразок подаємо за оригінальними даними, які зазначені на гербарній етикетці, зі збереженням колишніх назв адміністративних пунктів. В окремих ви-

падках замість типового зразка цитуємо інші автентичні, що були безпосередньо досліджені нами.

Родина *Asteraceae* Dumort.

***Achillea inundata* Kondr.**, 1962, Фл. УРСР, **11**: 553.

Тип (за протологом): «RSS Ucr., prope Kioiviam, in pratis sabulosis ad ostium Desnae fl., 11. 09. 1957, М. Klokov, Е. Kondratjuk, G. Kuznetzova» [32].

Тип: «Киевск. обл., устье Десны, 10. 09. 1957, М. В. Клоков, Е.Н. Кондратюк, С.И. Кузнецов» (*KW*, lectotypus, isolectotypus, Шиян Н. М., 22. 02. 2001).

Примітка. Оскільки у гербарії *KW* зберігаються два ідентичні гербарні екземпляри, але жоден з них не помічений як тип, відповідно був обраний лектотип (також [63]).

М. М. Цвельов [54] зазначає, що даний таксон, очевидно, має гібридогенне походження, а саме: *A. euxina* Klokov x *A. collina* J. Becker ex Rchb. Ф. Ерендорфер [71] відносить *A. inundata* з України до поліплоїдного комплексу *A. millefolium* agg. *Achillea inundata* трапляється спорадично в межах Києва у заплавах річок, на луках.

***Carlina cirsioides* Klokov**, 1954, Ботан. мат-лы Гербария Ботан. ин-та АН СССР, **16**: 355.

Тип (за протологом): «RSS Ucr., dit. Kioviensis, in silva prope opp. Beliczi, VIII. 1901, A. Rakoczi (H. F. R., № 1523, sub. *C. acaulis* var. *simplex*)» (*LE*, holotypus) [23]. (*KW*, isotypi, paratypus).

Наші спроби виявити вид у *locus classicus* не були успішними. Ймовірно, класичне місцезнаходження виду втрачене. За даними Т. Л. Андрієнко, місцезростання *C. cirsioides* на території Правобережного Полісся не потверджене [2]; рік фіксації останньої знахідки виду на околицях Києва, згідно з гербарними матеріалами (*KW*), — 1972. Вид трапляється на лісових галявинах, у розріджених лісах; поширений у південно-східній частині Середньої Європи [62].

***Crepis planitierum* Klokov**, 1965, Фл. УРСР, **12**: 568.

Тип (за протологом): «Kiovia, prope urbem, silva Golossejevka, 29. 05. 1891, I. Schmalhausen» [27].

У персональній гербарній колекції І. Ф. Шмальгаузен (*KW*) зберігаються автентичні зразки виду, зібрані ним у Голосіївському лісі (Київ, лес Голосеевка, 29. 05. 1891, Шмальгаузен), імовірно, голотип, та на луках за Дніпром (Київ, на лугах за Днепром, 10. 06. 1871, Шмальгаузен). Ми не можемо потвердити збереження *C. planitierum* на території Голосіївського лісу. Нині таксон відносять до синонімів *C. mollis* (Jacq.) Asch., що наводиться для північно-західної частини європейської частини колишнього СРСР по Дніпру [61].

***Ptarmica borysthenica* Klokov et Sakalo**, 1954, Ботан. мат-лы Гербария Ботан. ин-та АН СССР, **16**: 357.

Тип (за протологом): «Kiovia, insula borysthenica Truchanoviana, locus sabulosis ripariis humidis, 11.07.1951, М. Klokov et S. Kloкова» (*KW*, typus; *LE*, cotypus) [23].

Примітка. У колекції типів *KW* типовий зразок виду не знайдено, детальніше питання типіфікації будуть розглянуті у статті Н. М. Шиян, С. Л. Мосякіна та М. М. Федорончука (Укр. ботан. журн., у друці).

М.В. Клоков зазначає, що *P. borysthena* зростає на луках низького рівня та біля води, на вологих піщаних ґрунтах у басейні Дніпра та Дону [23]. М.М. Цвєльов відносить цей таксон до синонімів *P. salicifolia* (Besser) Serg. [53].

***Tragopogon melanantherus* Klokov**, 1965, Фл. УРСР, 12: 563.

Тип (за протологом): «Kiovia, prope urbem, loco Golossejevo dicto, in querceto-carpineto, 06. 07. 1952, M. Klokov» [28].

Ми не виявили вид у *locus classicus*; можливо, його місцезнаходження втрачене. Зараз *T. melanantherus* відносять до синонімів *T. orientalis* L. s. l. [52], що трапляється у Голосіївському районі Києва (зокрема, урочище «Лиса гора»).

Родина *Caryophyllaceae* Juss.

***Gypsophila ucrainica* Kleopow**, 1936, Фл. СССР, 6: 891.

Тип (за протологом): «In viciniis urbis Kiev in pineto prope pag. Darnitza, 09. 07. 1909, E. Bordzilowski» [64].

Тип: «Окрестности Киева — в сосновом лесу близ Дарницы, 20. 07. 1909, Е. Бордзиловский» (*LE*, holotypus?) [35].

Примітка. У протолозі, ймовірно, допущена помилка в даті збору типового зразка (голотипу?) (*LE*) [35].

М.М. Федорончук відносить таксон до синонімів *G. fastigiata* L. [49], що подекуди трапляється у поліській частині Києва. С.С. Іконников зберігає за даним таксоном статус окремого виду [19].

***Stellaria fragilis* Klokov**, 1974, Новости сист. высш. и низш. раст., 1974: 19.

Тип (за протологом): «In viciniis proximis Kioviae ad ostium fl. Desna in sabuletis humidis inter frutices Salicis, 15—20. 06. 1965, M. Klokov» [29].

Тип: «Киев, окрестности. Устье р. Десны. Под кустом ивы, несколько влажный песок, 18.06.1965, М. Клоков» (*KW*, holotypus) [34].

Примітка. У протолозі, ймовірно, допущена помилка в даті збору типового зразка (голотипу).

М.В. Клоков висуває гіпотезу щодо гібридогенного походження таксона [29]. Натепер його відносять до синонімів *S. fennica* (Murb.) Perfil. [49].

***Stellaria xanthanthera* Pobed.**, 1929, Изв. Гл. Ботан. сада СССР, 28: 583.

Тип (за протологом): «...Kiew, wild im Botanischen Garten...» [45]. Вид описаний із Києва і Дніпропетровська (*LE*, holotypus) [34].

Є. Г. Победимова зазначає, що цей таксон близький до *Alsine media* L. і *A. neglecta* (Weihe) A. Löve et D. Löve [45]. М.М. Федорончук відносить його до синонімів *A. media*, що звичайно зростає у Києві; автор [49] вважає за недоцільне виділення з його складу *S. xanthanthera*.

Родина *Chenopodiaceae* Vent.

***Chenopodium acerifolium* Andr.**, 1862, Унив. изв. (Киев), 7: 132.

Тип (за протологом): «ad Нур. Sawrań, in insulis Borysthencis, Kief» [1].

Примітка. У протолозі не зазначені точне місце і дата збору типового зразка.

Лектотип, ймовірно, зібраний на Трухановому острові [70].

Вид спорадично трапляється на пісках Дніпра, рідше — на піщаних рудеральних місцях.

***Corispermum borysthenicum* Andrz.**, 1862, Унив. изв. (Київ), 7: 134.

Примітка. У протолозі тип не зазначений.

С.Л. Мосякін відносить цей таксон до циклу форм *C. marschallii* Steven s. l. [40, 42]. Неотип, запропонований М.В. Клоковим для *C. borysthenicum* (Київ, Труханов о-в, на алювії, 14. 09. 1947, М. В. Клоков, Е.Н. Кондратюк, *KW*), не може бути прийнятий через існування автентичних зразків А.Л. Андржейовського (*KW*, *LE*) [40]. Даний таксон зростає на островах Дніпра та зрідка — на піщаних сухих екоотопах.

***Corispermum calvo-borysthenicum* Klokov**, 1960, Ботан. мат-лы Гербария Ботан. ин-та АН СССР, 20: 128. (nom. illeg.) = *Corispermum* × *klokovii* Mosyakin [76].

Тип (за протологом): «RSS Укр., sub Kioviam, insula arenosa borysthenica Truchanov ostrov dicta, in sabulosis ripariis, 13. 09. 1953, М. Klokov» [25].

Зібраний М.В. Клоковим лише на прибережних пісках о-ва Труханів [25]. Зараз цей таксон розглядається як гібрид *C. marschallii* × *C. nitidum*, для якого запропонована назва *C. × klokovii* Mosyakin [75].

***Corispermum calvum* Klokov**, 1960, Ботан. мат-лы Гербария Ботан. ин-та АН СССР, 20: 112.

Тип (за протологом): «RSS Укр., Kiovia, insula arenosa borysthenica Truchanov ostrov dicta, in arenosis litoralibus siccis, 13. 09. 1953, М. Klokov» [25].

М.В. Клоков зазначає, що в Києві *C. calvum* трапляється повсюдно на річкових пісках [25]. Тепер таксон відносять до синонімів дуже поліморфного виду *C. nitidum* Kit. [42].

***Corispermum coloratum* Andrz.**, 1862, Универ. изв. (Київ), 7: 135.

Тип (за протологом): «In insulis Borysthenicis Kioviae» [1].

Очевидно, це нетипова форма циклу *C. nitidum* [39, 40], який трапляється на островах Дніпра в межах Києва.

***Corispermum glabratum* Klokov**, 1960, Бот. мат. Гербария Бот. ин-та АН СССР, 20: 122.

Тип (за протологом): «RSS Укр., prope Kioviam, in sabulosis ad ostium fl. Desna, 10. 09. 1957, М. Klokov, Е. Kondratjuk, S. Kuznetsov» [25].

На думку М.В. Клокова [25], цей таксон, очевидно, є поліським ендемом Дніпровського басейну; зростає на прирічкових пісках по Дніпру та Десні. Згодом С. Л. Мосякін зазначає, що давній ендемізм і реліктовість видів роду *Corispermum* L. на території Європи практично виключені [41]. Зараз таксон відносять до синонімів *C. hyssopifolium* L. [76].

***Corispermum insulare* Klokov**, 1960, Ботан. мат-лы Гербария Ботан. ин-та АН СССР, 20: 124.

Тип (за протологом): «RSS Укр., sub Kioviam, insula borysthenica arenosa Truchanov ostrov dicta, in sabulosis ripariis, 13. 09. 1953, М. Klokov» [25].

C. insulare був зібраний М.В. Клоковим на прирічкових дніпровських пісках о-ва Труханів і в м. Ірпені [25]. С.Л. Мосякін вказує на можливе гібридоген-

не походження таксона [40, 42]; тепер його відносять до синонімів *C. Hys-sopifolium* L. [76].

Родина Euphorbiaceae Juss.

Euphorbia virgultosa Klokov, 1955, Фл. УРСР, 7: 631.

Тип (за протологом): «RSS Укр. Kiovia, in decliviis ripariis borysthenicis, 15. 06. 1950, M. Klokov, S. Anfilova» [24].

Тип: «Kiovia. In decliviis ad Borysthenem in horta urbica, 15. 06. 1950, M. V. Klokov, S. A. Anfilova» (*KW*, holotypus, isotypus).

Нині таксон відносять до синонімів дуже поліморфного виду *E. virgata* Waldst. et Kit. [10, 76], що трапляється досить часто в Києві.

Родина Fabaceae Lindl.

Chamaecytisus pineticola Ivczenko, 1992, Укр. ботан. журн., 49, 2: 84.

Тип (за протологом): «RSS Укр., in adjacentibus Kioviae, prope p. Irpenj, margines pineti, 25. 05. 1976, I. Ivczenko» [20].

У Гербарії *KW* наявні паратипи. Вказується на спорідненість цього таксона з *C. zingeri* (Nenuk. ex Litw.) Klásková, *C. borysthenicus* (Grun.) Klásková, *C. ruthenicus* (Fisch. ex Wol.) Klásková [20]. Зараз таксон вважають за *C. zingeri* s. l. [76], що трапляється на околицях міста.

Родина Poaceae Barnhart

Eragrostis suaveolens A. Beck. ex Claus subsp. *borysthenica* (Schmalh.) Tzvelev, 1974, Фл. европ. части СССР, 2: 347. — *E. suaveolens* var. *borysthenica* Schmalh. 1891, Зап. Киев. об-ва естествоиспытат., 11: 73. — *E. borysthenica* Klokov 1950, Ботан. мат-лы Гербария (Ленинград), 12: 52.

Тип (за протологом): «Труханов о-в близ Киева» [50].

І. Ф. Шмальгаузен звернув увагу на те, що піски на берегах великих річок, зокрема Дніпра, сприяють процесу видоутворення у рослин, що виявляється в існуванні добре виражених форм. Це дало йому підставу вважати екземпляри рослин із Труханового острова за особливий дніпровський різновид *E. suaveolens* var. *borysthenica* Schmalh. [65]. Вказується на ймовірне гібридогенне походження таксона: *E. suaveolens* subsp. *suaveolens* × *E. aegyptiaca* [50].

Родина Polygonaceae Juss.

Polygonum paniculatum Andrz., 1862, Университет. изв. (Киев), 7: 136, excl. var. γ.

Описаний А.Л. Андржейовським за зразком із Дніпровських островів, що під Києвом [21]. У персональній гербарній колекції В.Г. Бессера (*KW*) містяться екземпляри цього таксона без зазначення місця збору; можливо, вони є автентичними.

М.М. Цвельов відносить таксон до синонімів поліморфного виду *Persicaria lapathifolia* (L.) Delarbre [51, 55].

Rumex lonaczewskii Klokov, 1952, Фл. УРСР, 4: 653.

Тип (за протологом): «RSS Укр. In vicinitis urb. Kiev in abruptis ad fl. Dnieper apud Sepulcrum Ascold, 28.06.1908, A. Lonaczewsky» [22].

Тип: «Укр. ССР. Киев, обрывы над Днепром у Аскольдовой могилы, 28.06.1908, А. Лоначевский» (*KW*, holotypus).

На етикетці гербарного екземпляра (№ 033520, колекція типів, *KW*) *R. lonaczewskii* наводиться як *R. patientia* L. А. Лозинська (автор примітки) зазначає, що *R. patientia* є розповсюдженим видом із широким варіюванням у межах свого ареалу; на межі ареалу дає настільки значущі відхилення в ознаках, що їх можна вважати за самостійні форми. Цей гербарний екземпляр (голотип) є формою, яка за морфологічними ознаками відрізняється від типових європейських форм. А. Лоначевський знайшов дану форму та визначив її до видання як *R. domesticus* Hartm. subsp. *ruthenicus* Lonacz., що була обрана за тип *R. lonaczewskii* М.В. Клоковим. Колонії *R. patientia* й дотепер збереглися на схилах Дніпра поблизу Аскольдової могили, Києво-Печерської лаври тощо. Тепер таксон відносять до *R. patientia* L. subsp. *orientalis* Danser [12, 76].

Родина *Ranunculaceae* Juss.

Aconitum odontandrum Wissjul., 1939, Журн. Инст. Ботан. АН УРСР, **21-22** (29—30): 253; Вісюліна, 1953, Фл. УРСР, **5**: 69.

Примітка. Голотип у протолозі не вказаний.

О.Д. Вісюліна зазначає, що цей вид відомий лише з правобережної частини Південного Полісся (Київська обл.): поблизу сіл Дзвонкової, Бобриця — в заростях кущів на болоті біля р. Ірпінь, Борщагівка — по краю болота, Михайлине — в лісистому яру, низина у сосновому лісі за Святошиним [5]. Тому М.М. Цвельов обрав лектотип: «Київська обл. і р-н, коло с. Бобриця, в заростях кущів на болоті при р. Ірпінь» [56]. Гербарні екземпляри виду більшості з вищезазначених місцезростань зберігаються у Гербарії *KW*.

Зауважимо, що І.Ф. Шмальгаузен [66] при дослідженні рослин з околиць Києва зробив припущення про їх гібридне походження і належність до садової форми *A. stoerckianum* Rechb., що було поставлено під сумнів пізнішими дослідженнями Ю.М. Семенкевича [48]. О.Д. Вісюліна зазначила, що *A. odontandrum*, поза сумнівом, є дикорослою рослиною, яка не тотожна з *A. stoerckianum*. На жаль, ми не можемо потвердити сучасне збереження виду в його *locus classicus*. Остання фіксація знахідки *A. odontandrum* на околицях Києва, згідно з гербарними матеріалами (*KW*), датується 1921 р. Б.В. Заверуха висуває припущення, що даний вид уже давно зник з околиць Києва (Святошине, Микільська Борщагівка) [14].

Існують різні погляди на таксономічний статус цього виду. Так, в «Екофлорі України» [13] його відносять до синонімів *A. variegatum* L. із приміткою, що *A. odontandrum* з околиць Києва розглядається як *A. variegatum* subsp. *variegatum* auct., non L. В.І. Мельник [37] вважає таксон окремим видом, наголошуючи на його високій науковій цінності як вузького ендеміка флори Східної Європи (неоендеміка Полісся). М.М. Цвельов [56] також визнає даний таксон за самостійний вид; автор уточнює, що є припущення стосовно походження *A. odontandrum* від клону *A. × cammarum* L.

Pulsatilla kioviensis Wissjul., 1939, Журн. Инст. Бот. АН УРСР, **21—22**: 257.

Примітка. У протолозі тип не зазначений.

Тип: «Околиці Києва, Дарниця, сосновий ліс, 16.04.1937, колектор не зазначений (?)» (*KW*, lectotypus, М. Федорончук, М. Шевера, 1999).

У протолозі О.Д. Вісюліна повідомляла про поширення *P. kioviensis* у сосново-дубових лісах лише на півдні Полісся (окол. Києва — Пуща-Водиця, Дарниця); за відсутності достатньої кількості гербарного матеріалу авторові не вдалося з'ясувати особливості поширення *P. kioviensis* на території України [6]. Пізніше для «Флори УРСР» вона наводить таксон як *P. latifolia* Rupr. f. *kioviensis* (Wissjul.) Wissjul. [7]. Зараз його відносять до синонімів *P. patens* (L.) Mill. [57, 13], що трапляється в Києві у вищезазначених місцевостях; вид занесено до нового видання «Червоної книги України» [60]. М.М. Цвельов [57] зазначає, що можна виокремити лише різновид *P. patens* var. *kioviensis* (Wissjul.) Tzvelev із темно-фіолетовими квітками з околиць Києва.

Родина Rubiaceae Juss.

***Galium pseudomollugo* Klokov**, 1961, Фл. УРСР, **10**: 464.

Тип (за протологом): «Kiovia, Kurenivka, 23.06.1909, Semenkievicz» [26].

Тип: «Окрестности Киева. Куреневка. На склоне среди кустарника, 23.06.1923, Ю.Н. Семенкевич» (*KW*, holotypus).

Примітка. У протолозі, ймовірно, допущена помилка в даті збору типового зразка (голотипу).

Locus classicus даного таксона, очевидно, не збережено внаслідок забудови території. М.В. Клоков виділив *G. pseudomollugo* зі збірного виду *G. mollugo* L. s. str.; тому Є.Г. Победимова не визнавала *G. pseudomollugo* за окремий вид [46]. *G. pseudomollugo*, ймовірно, є синонімом *G. album* Mill. [76], що звичайно трапляється у Києві.

***Galium salicifolium* Klokov**, 1961, Фл. УРСР, **10**: 462.

Тип (за протологом): «Kioviae, ostium fl. Desnae in pratis inundatis arenosis inter frutices, 10.08.1958, М. Klokov» [26].

Тип: «Київ, гирло Десни. Піскуваті луки й чагарники, 10.08.1958, М. Клоков» (*KW*, holotypus, isotypi; *LE*, isotypi [36]).

Цей таксон, очевидно, є синонімом *G. physocarpum* Ledeb. [46], що зростає на території досліджень.

***Galium x pseudoboreale* Klokov**, 1961, Фл. УРСР, **10**: 460.

Тип (за протологом): «Kioviae, in pratis borysthenicis, 23.06.1909, Semenkevicz» [26]. (*KW*, holotypus [36]).

Є.Г. Победимова не визнавала даний гібридогенний таксон і відносила його до групи *G. rubioides* L. s. l. [46]. Тепер *G. x pseudoboreale* відносять до синонімів *G. x pseudorubioides* Klokov = *G. boreale* × *G. physocarpum* [76].

Родина Urticaceae Juss.

***Urtica kioviensis* Rogow.**, 1843, Bull. Soc. Nat. Mosc., **16**: 324.

Тип (за протологом): «... in uliginosis prope praedium Hadiutschi-jar» [77].

Тип: «Киев, в Гадючем яру, Рогович» (*KW*, лектотип, Shevera (рік не зазначений)).

На сьогодні складно достовірно встановити місцезнаходження Гадючого яру в Києві; напевно, ця територія вже забудована. Так, В.В. Монтрезор [38] знаходив *U. kioviensis* у 1878 р. у селищі Пирогово, зазначаючи, що дана місце-

вість розташована нижче Гадючого яру. Можна зробити припущення, що це сучасні Голосіївський або Солом'янський райони м. Києва.

Д.В. Гельтман вказує [9], що даний вид раніше розглядався в межах *U. dioica* L. у ранзі підвиду чи різновиду, а інколи як його синонім. Натепер самостійність *U. kioviensis* лишається поза сумнівом з огляду на його морфологічну та екологічну відокремленість [9]. Вид поширений у Середній Європі, Східному Середземномор'ї та приурочений до вогких (заболочених) місцезростань [11].

Важливо зазначити, що з території досліджень описано цінні з созологічної точки зору види та внутрішньовидові таксони, як от: *Aconitum odontandrum* (ендемік флори Східної Європи [37]), *Carlina cirsioides* (ендемік, ЧКУ [60], ERL (E) [4]), *Corispermum calvum* (ERL (R) [4]), *Corispermum insulare* (ERL (R) [4], місцевий список охорони [3]), *Eragrostis suaveolens* subsp. *borysthenica* (ендемік [50]), *Gypsophila ucrainica* (ендемік [19]), *Pulsatilla kioviensis* (Бернська Конвенція [31], ЧКУ [60], місцевий список охорони [3]). Загалом серед вищезазначених видів наявні такі, що перебувають під охороною Бернської Конвенції (1), занесені до «Європейського червоного списку» (3), «Червоної книги України» (2), охороняються за рішеннями Київської міської ради (2), хоча таксономічний статус деяких із них сумнівний.

Усі країни мають системи охоронних територій, а також існує багато регіональних та глобальних угод і програм, які пропагують запровадження заповідних територій і надають міжнародне визнання специфічним об'єктам [69]. Аспекти охорони класичних місцезростань видів поки що не ввійшли до загальносвітової практики збереження рослинного світу. Проте існує цікавий європейський досвід щодо створення мережі «мікрорезерватів» як інструментів збереження *in situ* зникаючих, ендемічних рослин та охорони видів у їхніх *loci classici* [74]. Важливість збереження біорізноманіття *in situ* відображено у ст. 8 Конвенції з біологічного різноманіття (CBD) [68], у Глобальній стратегії збереження рослин (Global Strategy for Plant Conservation) [73], Законі України «Про природно-заповідний фонд України» [18] тощо. Слід зазначити, що ідея створення мікрорезерватів міститься у Європейській стратегії збереження рослин (European Plant Conservation Strategy) [72].

При створенні природно-заповідних територій місцевого значення важливо враховувати відомості про класичні місцезнаходження цінних для науки видів, описаних з цих територій. У ст. 2 Конвенції про охорону всесвітньої культурної і природної спадщини (Convention Concerning the Protection of the World Cultural and Natural Heritage, UNESCO, 1974) [67] під «природною спадщиною», відповідно до офіційного перекладу [30], розуміють: визначні природні місця чи суворо обмежені природні зони, що мають видатну універсальну цінність з точки зору науки, збереження чи природної краси. Згідно зі ст. 2 Закону України «Про охорону культурної спадщини» [17] за класифікацією об'єктів культурної спадщини *locus classicus* таксона можна віднести за типами об'єктів до категорії визначні місця, за видами — ландшафтні (природні території, що мають історичну цінність).

Оскільки *loci classici* є невеликими за розмірами територіями, при обґрунтуванні пропозиції щодо правомірності їх заповідання *loci classici*, наприклад, можна умовно віднести до категорії «заповідні урочища» (а саме: «...лісові, степові, болотні та інші відокремлені цілісні ландшафти, що мають важливе наукове, природоохоронне й естетичне значення, з метою збереження їх у природному стані») відповідно до ст. 29 Закону України «Про природно-заповідний фонд України» [18, ст. 29]. Окрім того, бажано виявити представленість класичних місцезростань у межах уже існуючих природно-заповідних територій і зважати на цей факт задля поліпшення управління охоронними територіями на місцях.

Отже, при обґрунтуванні доцільності заснування охоронної території певної категорії, в межах якої є *locus classicus* таксона, слід враховувати видове різноманіття території в цілому, особливо представленість на ній рідкісних, ендемічних і таких видів рослин, що потребують охорони, — це надасть більше підстав для заповідання. Важливо зазначити: якщо таксон, описаний з певної території, має соцологічну цінність, необхідно обґрунтувати доцільність занесення його якнайменше до місцевого списку охорони рослин за умови відсутності іншого охоронного статусу.

Відповідно до законів України «Про екологічну мережу України» [15] та «Про Загальнодержавну програму формування національної екологічної мережі України на 2000—2015 роки» [16] за належних умов можна включити *loci classici* таксонів як заповідні урочища до природних коридорів і буферних зон. У свою чергу, цей крок стане внеском у розбудову Загальноєвропейської екологічної мережі [8] та відображенням заходів зі збереження біорізноманіття, що висвітлені у Концепції Загальнодержавної програми збереження біорізноманіття на 2005—2015 рр. [33].

Слід враховувати також важливість охорони *loci classici* видів у сучасній Концепції розвитку заповідної справи в Україні [47] та при подальшому формуванні мережі природно-заповідних територій. Цей аспект набуває важливого значення для міст зі значною фрагментацією природних ландшафтів. Саме фрагментація ландшафтів визнається однією з найсерйозніших загроз біорізноманіттю у світі, що подекуди спричинює повне зникнення місцезростань видів [44].

Так, *loci classici* багатьох таксонів, описаних із території Києва, на жаль, нині вже втрачені внаслідок забудови чи інших змін. Більшість зі збережених *loci classici* таксонів виявлені на островах Дніпра в межах Києва та прилеглий до русла північній частині заплави. Попередньо було обґрунтовано необхідність створення регіонального ландшафтного парку «Дніпровські острови» [59], а тому заснування нових охоронних територій не вважається за доцільне. До того ж, значна частина долини Дніпра та дніпровські острови в адміністративних межах Києва й південніше міста можуть розглядатися як ядро Дніпровського екологічного коридора [43].

Автор висловлює щирю подяку науковому керівникові д-ру біол. наук, проф. С.Л. Мосякіну за перегляд статті, стилістичні зауваження і коментарі до тексту та консультативну допомогу щодо сучасного розповсюдження видів, описаних з островів Дніпра в межах Києва. Також дякуємо д-ру біол. наук М.М. Федо-

рончуку, кандидатам біологічних наук М.В. Шевері та Н.М. Шиян за консультативну допомогу при з'ясуванні сучасного таксономічного статусу видів родин *Caryophyllaceae*, *Fabaceae*, *Asteraceae* і сприяння під час роботи з фондами *KW*.

1. Андржейовский А. Продолжение исчисления растений Подольской губернии и смежных с нею мест (Continuatio Enumerationis Plantarum sponte in Gubernio Podolico et locis adjacentibus crescentium) // Унив. изв. (Киев). — 1862. — Т. 7. — С. 94—142.
2. Андриєнко Т.Л. Рідкісні види судинних рослин Українського Полісся // Укр. ботан. журн. — 2008. — 65, № 5. — С. 666—673.
3. Види рослин, що підлягають охороні на території м. Києва та його зеленої зони // Додатки до рішення Київської міської ради від 29.06.2000 р. за №219/940; від 23.12.2004 р. за №880/2290.
4. Види судинних рослин флори України, які занесені до Європейського червоного списку тварин і рослин, що знаходяться під загрозою зникнення у світовому масштабі (1991). — Режим доступу: http://mail.menr.gov.ua/publ/redbook/_rosl/evrorosl.htm
5. Вісюліна О. Новий вид роду *Aconitum* (Tourn.) L. флори УРСР // Журн. Ін-ту ботан. АН УРСР. — 1939. — Т. 21—22. — С. 253—254.
6. Вісюліна О. До систематики представників роду *Pulsatilla* Adans. флори УРСР // Журн. Ін-ту ботан. АН УРСР. — 1939. — Т. 21—22. — С. 257—262.
7. Вісюліна О.Д. Рід Сон — *Pulsatilla* Adans. // Флора УРСР. — К.: Вид-во АН УРСР, 1953. — Т. 5. — С. 81—90.
8. Всеєвропейська стратегія збереження біологічного та ландшафтного різноманіття (The Pan-European Biological and Landscape Diversity Strategy). — К., 1998. — 52 с.
9. Гельтман Д.В. Род *Urtica* L. (*Urticaceae*) в СССР // Нов. сист. высш. раст. — Л.: Наука, 1988. — Т. 25. — С. 68—80.
10. Гельтман Д.В. Семейство *Euphorbiaceae* Juss. — Молочайные // Фл. Вост. Европы. — СПб.: «Мир и семья-95», 1996. — Т. 9. — С. 256—286.
11. Гельтман Д.В. Семейство *Urticaceae* Juss. — Крапивовые // Фл. Вост. Европы. — М.—СПб.: Тов-во науч. изд. КМК, 2004. — Т. 11. — С. 44—50.
12. Грабовская (Бородина) А. Е. Род Щавель — *Rumex* L. // Фл. Вост. Европы. — СПб.: «Мир и семья-95», 1996. — Т. 9. — С. 102—120.
13. Дідух Я.П. Екофлора України. Т. 2 / Я.П. Дідух, Р.І. Бурда, С. М. Зиман, І. А. Коротченко, М.М. Федорончук, Т.В. Фіцайло. — К.: Фітосоціоцентр, 2004. — 480 с.
14. Заверуха Б.В. Род *Aconitum* L. — Акони́т // Хорология флоры Украины. — К.: Наук. думка, 1986. — С. 59—64.
15. Закон України «Про екологічну мережу України». — Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/>
16. Закон України «Про Загальнодержавну програму формування національної екологічної мережі України на 2000—2015 роки». — Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/>
17. Закон України «Про охорону культурної спадщини». — Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>
18. Закон України «Про природно-заповідний фонд України». — Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/>
19. Иконников С. С. Род Качим — *Gypsophila* L. // Фл. Вост. Европы. — М.; СПб.: Тов-во науч. изд. КМК, 2004. — Т. 11. — С. 257—264.
20. Івченко І.С., Шевера М.В. *Chamaecytisus pineticola* Ivchenko — новий для науки вид // Укр. ботан. журн. — 1992. — 49, № 2. — С. 84—86.
21. Клоков М.В. Рід Спориш, гірчак — *Polygonum* L. // Флора УРСР. — К.: Вид-во АН УРСР, 1952. — Т. 4. — С. 190—232; 653.
22. Клоков М. В. Рід Щавель — *Rumex* L. // Флора УРСР. — К.: Вид-во АН УРСР, 1952. — Т. 4. — С. 233—257.

23. Клоков М. В. Новые украинские сложноцветные // Бот. мат-лы Гербария Бот. ин-та АН СССР. — 1954. — Т. 16. — С. 355—368.
24. Клоков М. В. Рід Молочай — *Euphorbia* L. // Флора УРСР. — К.: Вид-во АН УРСР, 1955. — Т. 7. — С. 121—176; 631.
25. Клоков М. В. О днепровских и некоторых других видах рода *Corispermum* L. // Бот. мат-лы Гербария Бот. ин-та АН СССР. — 1960. — Т. 20. — С. 90—136.
26. Клоков М. В. Рід Підмаренник — *Galium* L. // Флора УРСР. — К.: Вид-во АН УРСР, 1961. — Т. 10. — С. 169—249; 460; 462; 464.
27. Клоков М. В. Рід Скерета — *Crepis* L. // Флора УРСР. — К.: Вид-во АН УРСР, 1965. — Т. 12. — С. 318—339; 568.
28. Клоков М. В. Рід Козельці — *Tragopogon* L. // Флора УРСР. — К.: Вид-во АН УРСР, 1965. — Т. 12. — С. 217—243; 563.
29. Клоков М. В. Современное состояние изучения украинских гвоздичных // Нов. системат. высш. и низш. раст. — Киев: Наук. думка, 1974. — С. 7—67.
30. Конвенція про охорону всесвітньої культурної і природної спадщини. — Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>
31. Конвенція про охорону дикої флори і фауни та природних середовищ існування в Європі (Берн, 1979). — К., 1998. — 76 с.
32. Кондратюк Є. М. Рід Деревій — *Achillea* L. // Флора УРСР. — К.: Вид-во АН УРСР, 1962. — Т. 11. — С. 235—265; 553.
33. Концепція Загальнодержавної програми збереження біорізноманіття на 2005—2015 рр. — К.: Мінприроди України, 2005. — 8 с.
34. Крицька Л. І., Новосад В. В., Федорончук М. М., Шевера М. В. Типіфікація видів судинних рослин, описаних з України: родина *Caryophyllaceae* Juss. (підродина *Alsinoideae* A. Br., *Ranunculioideae* Vierch.) // Укр. ботан. журн. — 1999. — 56, № 2. — С. 150—155.
35. Крицька Л. І., Федорончук М. М., Царенко О. М., Шевера М. В. Типіфікація видів судинних рослин, описаних з України: родина *Caryophyllaceae* Juss. (підродина *Silenoideae* A. Br.) // Укр. ботан. журн. — 1999. — 56, № 4. — С. 402—410.
36. Крицька Л. І., Федорончук М. М. Типіфікація видів судинних рослин, описаних з України: родина *Rubiaceae* Juss. // Укр. ботан. журн. — 2003. — 60, № 5. — С. 567—578.
37. Мельник В. І., Баточенко В. М. *Aconitum odontandrum* Wissjul. (*Ranunculaceae*) — новий вид флори Малеого Полісся // Укр. ботан. журн. — 2000. — 57, № 4. — С. 432—435.
38. Монпрезор В. В. Список редких растений, найденных в разных местах Киевской, Подольской и Волынской губерний в 1877, 78 и 79 гл. // Зап. Киев. об-ва естествоиспытат. — 1881. — 6, № 2. — С. 177—182.
39. Мосякін С. Л. Природно-видова диференціація роду *Corispermum* L. на території України // Укр. ботан. журн. — 1988. — 45, № 3. — С. 37—40.
40. Мосякін С. Л. Критичний перегляд видів роду *Corispermum* L. флори України // Укр. ботан. журн. — 1988. — 45, № 5. — С. 19—23.
41. Мосякін С. Л. Флора Киевского Полесья. Анализ современного состояния, путей формирования и тенденций антропогенной трансформации: Автореф. дисс. ...канд. биол. наук. — К., 1990. — 17 с.
42. Мосякін С. Л. Род Верблюдка — *Corispermum* L. // Фл. Вост. Европы. — СПб.: «Мир и семья-95», 1996. — Т. 9. — С. 63—69.
43. Онищенко В., Костюшин В., Ткаченко В. Найцінніші природні (ділянки) ядра Дніпровського екокоридору // Жива Україна. — 2007. — № 3—4. — С. 2—6.
44. Оцінка і напрямки зменшення загроз біорізноманіттю України / За ред. О. В. Дудкіна. — К.: Хімджест, 2003. — 400 с.
45. Победимова Е. Г. Полиморфизм *Stellaria media* (L.) Суг. // Изв. Глав. ботан. сада СССР. — 1929. — 28, № 1—6. — С. 561—591.
46. Победимова Е. Г. Род Подмаренник — *Galium* L. // Фл. Европ. ч. СССР. — Л.: Наука, 1978. — Т. 3. — С. 100—115.

47. *Розпорядження* Кабінету Міністрів України «Про схвалення Концепції Загальнодержавної програми розвитку заповідної справи на період до 2020 р.» — Режим доступу: <http://uazakon.com/document/fpart27/idx27483.htm>.
48. *Семенкевич Ю.М.* Деякі доповнення до флори околиць Києва // Вісн. Київ. ботан. саду. — 1925. — Вип. 3. — С. 35—46.
49. *Федорончук М. М.* Екофлора України. Т. 3 / М. М. Федорончук, Я. П. Дідух. — К.: Фіто-соціоцентр, 2002. — 496 с.
50. *Цвелев Н.Н.* Род Полевичка — *Eragrostis* Wolf // Фл. Европ. ч. СССР. — Л.: Наука, 1974. — Т. 1. — С. 345—348.
51. *Цвелев Н.Н.* О некоторых видах растений из европейской части СССР и с Дальнего Востока // Нов. сист. высш. раст. — Л.: Наука, 1988. — Т. 25. — С. 183—190.
52. *Цвелев Н.Н.* Род Козлобородник — *Tragopogon* L. // Фл. Европ. ч. СССР. — Л.: Наука, 1989. — Т. 8. — С. 46—56.
53. *Цвелев Н.Н.* Род Чихотник — *Parnica* Mill. // Фл. Европ. ч. СССР. — СПб.: Наука, 1994. — Т. 7. — С. 114—116.
54. *Цвелев Н.Н.* Род Тысячелистник — *Achillea* L. // Фл. Европ. ч. СССР. — СПб.: Наука, 1994. — Т. 7. — С. 117—127.
55. *Цвелев Н.Н.* Род Горец — *Persicaria* Mill. // Фл. Вост. Европы. — СПб.: «Мир и семья-95», 1996. — Т. 9. — С. 125—132.
56. *Цвелев Н.Н.* Род Борец — *Aconitum* L. // Фл. Вост. Европы. — СПб.: «Мир и семья»; Изд-во СПХФА, 2001. — Т. 10. — С. 55—66.
57. *Цвелев Н.Н.* Род Прострел — *Pulsatilla* Mill. // Фл. Вост. Европы. — СПб.: «Мир и семья»; Изд-во СПХФА, 2001. — Т. 10. — С. 85—94.
58. *Цвелев Н.Н.* Род Мокрица — *Alsine* L. // Фл. Вост. Европы. — М.—СПб.: Тов-во науч. изд. КМК, 2004. — Т. 11. — С. 154—155.
59. *Цуканова Г.О.* Флористичне та ценотичне різноманіття островів Дніпра в межах м. Києва та його охорона: Автореф. дис. ... канд. біол. наук. — К., 2005. — 20 с.
60. *Червона книга України.* Рослинний світ / За заг. ред. Я. П. Дідуха. — К.: Вид-во «Глобал-консалтинг», 2009. — 900 с.
61. *Черепанов С.К.* Род Скерда — *Crepis* L. // Фл. Европ. ч. СССР. — Л.: Наука, 1989. — Т. 8. — С. 127—136.
62. *Чернева О. В.* Род Колючник — *Carlina* L. // Фл. Европ. ч. СССР. — СПб.: Наука, 1994. — Т. 7. — С. 211—214.
63. *Шиян Н.М., Мосякін С.Л., Федорончук М.М., Шевера М.В.* До типіфікації таксонів родини *Asteraceae* флори України. Роди: *Achillea* L., *Anthemis* L., *Arcium* L. // Укр. ботан. журн. — 2010. — **67**, № 3. — С. 398—404.
64. *Шишкин Б. К.* Род Качим — *Gypsophila* L. // Флора СССР. — М.—Л.: Изд-во АН СССР, 1936. — Т.6. — С. 731—777; 891.
65. *Шмальгаузен И.Ф.* О некоторых новых для окрестностей г. Киева видах растений // Зап. Киев. об-ва естествоиспыт. — 1891. — **11**, вып. 2. — С. 69—74.
66. *Шмальгаузен И.Ф.* Флора Средней и Южной России. — К., 1897. — 783 с.
67. *Convention Concerning the Protection of the World Cultural and Natural Heritage, UNESCO, 1972.* — Режим доступу: <http://whc.unesco.org/archive/convention-en.pdf>.
68. *Convention on Biological Diversity.* — Режим доступу: www.cbd.int.
69. *Indicators for Assessing Progress Towards the 2010 Target: Coverage of Protected Areas UNEP/CBD/SBSTTA/10/INF/12, 17 December 2004.* — Режим доступу: <http://www.cbd.int/doc/meetings/sbstta/sbstta10/information/sbstta-10-inf-12-en.pdf>.
70. *Dvořák F.* Study of *Chenopodium acerifolium* Andr. and *Ch. missouriense* Aellen // Feddes Rept. — 1987. — 98 (11—12). — P. 561—582.
71. *Ehrendorfer F., Guo Y.-P.* Multidisciplinary studies on *Achillea* sensu lato (*Compositae-Anthemideae*): new data on systematics and phylogeography // Willdenowia. — 2006. — 36. — P. 69—87.

72. *European Plant Conservation Strategy*. — Режим доступа: http://www.plantaeuropa.org/pe-EPCS-what_it_is.htm
73. *Global Strategy for Plant Conservation*. — Режим доступа: <http://www.cbd.int/gspc/>
74. *Laguna Lumbreras E.* The micro-reserves as a tool for conservation of threatened plants in Europe // *Nature and environment*. — 2001. — 121. — 103 pp.
75. *Mosyakin S. L.* New names and combinations for some European taxa of *Chenopodium* L. and *Corispermum* L. (*Chenopodiaceae*) // *Укр. ботан. журн.* — 1995. — 52, № 4. — С. 458—461.
76. *Mosyakin S. L., Fedoronchuk M. M.* Vascular plants of Ukraine: A nomenclatural checklist. — Kiev, 1999. — xxiv + 346 pp.
77. *Rogovitsch A.* *Urtica kioviensis* species nova plantarum proposita // *Bull. Soc. Nat. Moscou*. — 1843. — XVI, 1—4. — 326 pp.

Рекомендує до друку
М.М. Федорончук

Надійшла 18.02.2010

Ю.В. Гречишкіна

Інститут ботаніки ім. Н. Г. Холодного НАН України

КЛАССИЧЕСКИЕ МЕСТОНАХОЖДЕНИЯ ТАКСОНОВ ФЛОРЫ УКРАИНЫ, ОПИСАННЫХ С ТЕРРИТОРИИ г. КИЕВА, И ИХ ОХРАНА

Статья посвящена инвентаризации и критическому таксономическому обзору видов, описанных с территории Киева и его близлежащих окрестностей, согласно литературным и гербарным данным, а также результатам полевых исследований автора. По имеющимся сведениям, с территории исследований описано не менее 26 таксонов, большинство из которых сейчас отнесены к синонимам, а некоторые рассматриваются как внутривидовые таксоны. С учетом современных подходов к охране биоразнообразия приводится правовое обоснование необходимости охраны классических местонахождений видов, описанных с территории Украины. В результате проведенного анализа сохранности классических местонахождений таксонов в пределах Киева сделан вывод о нецелесообразности создания новых природно-заповедных территорий, поскольку сохранившиеся *loci classici* таксонов находятся в пределах ядра Днепровского экологического коридора.

К л ю ч е в ы е с л о в а: locus classicus, таксон, вид, тип, флора, биоразнообразие, охрана, экологическая сеть, заповедное урочище, Киев, Украина.

Yu. V. Grechyshkina

M.G. Kholodny Institute of Botany, National Academy of Sciences of Ukraine, Kyiv

LOCI CLASSICI OF THE UKRAINIAN FLORA TAXA DESCRIBED FROM THE KYIV AREA, AND THEIR CONSERVATION

The article is devoted to the inventory and critical review of species described from the territory of Kyiv and surrounding area, according to the literature, herbarium data and results of field research of the author. No less than 26 taxa were described from the investigated territory according to the data available. Most of these taxa are now treated as synonyms, while some are considered as intraspecific taxa. Considering modern views in conservation of the biodiversity, we present the legal basis for conservation of *loci classici* of species described from the Ukrainian territory. Our analysis of the *loci classici* of taxa in Kiev area suggests an inexpediency of the new protected areas, since preserved *loci classici* are located within the core of the Dnipro ecological corridor.

К е у w o r d s: locus classicus, taxon, species, typus, flora, biodiversity, conservation, ecological network (EECONET), natural boundary reserve (zapovidne urochyshe), Kyiv, Ukraine.